

MILAN JELÍNEK

STYL LITERÁRNĚVĚDNÝCH TEXTŮ ARNA NOVÁKA

V české stylistice nebývá běžné, že se zkoumají individuální styly autorů vědeckých textů. Odrazuje od toho už sama teorie funkčních stylů, ke které byly položeny základy už v 2. polovině 20. a na počátku 30. let našeho století (viz zejm. Havránek 1932). Tuto teorii pak rozvíjeli ve 30. letech a po druhé světové válce strukturalisticky zaměřeni jazykovědci a literární vědci a v mnohém ji zpřesnili a doplnili (největší zásluhu má o to J. Mukařovský 1948). Mezi funkčními styly byl za nejvyhraněnější označen funkční styl odborný, ale badatelé, kteří se jeho charakteristikou zabývali, si stále víc uvědomovali, že jde o zobecnění, ve kterém se ztrácejí zřetelné rozdíly ve stylu jednotlivých vědeckých oborů (viz zvl. Jelínek 1955). Např. jako jeden z charakteristických rysů odborného stylu se uváděla jeho minimální nebo nulová individuální diferenciacce. Aby autor vyhověl požadavku co největší přesnosti předávání informací, musel se podřítit výrazovým stereotypům, které se v dané odborné oblasti vytvořily. Jinými slovy: běžně se soudilo, že autor odborných textů musí obětovat svou stylistickou individualitu obecné funkci.

Je zřejmé, že minimalizace stylistické individuality platí jen pro některé odborné oblasti, např. pro matematiku, geometrii, fyziku, formální logiku aj. Větší stylistická individualita by zde dokonce ohrožovala informativní jednoznačnost textu. Tím nechci tvrdit, že v těchto komunikačních oblastech je jakákoli konkurence výrazových realizací vyřazena. Je jen značně limitována požadavkem informativní jednoznačnosti. V některých společenskovědních oblastech by však taková jednoznačnost bránila tomu, aby byly informace podány v náležitě složitosti a aby její součástí byly také informace o postojích autorových. Tyto informativní oblasti tedy zahrnují i jistý stupeň subjektivnosti při předávání a zejména při interpretaci informací; odbornost sdělení tím není popřena, jenom je více vztažena na osobu autorovu (viz k tomu Čmejková 1999: 17n.).

Mezi společenskovědní obory, které poskytují poměrně velký prostor pro konkurenci výrazových prostředků, patří i literární věda a zvláště literární historie. Vzhledem k tomu, že se zde autorům nabízejí množiny konkurenčních prostředků, má smysl zkoumat individuální styly v rámci obecného funkčního stylu literárněvědného. Stylistickým rozbořením textů jednoho autora a srovnáním

stylu těchto textů se stylem jiných literárních vědců lze zjistit charakteristické tendence ve výběru konkurenčních prostředků. U literárněvědných textů je zkoumání individuálních stylů o to důležitější, že se většina badatelů v této oblasti neomezuje jen na prostředky automatizované, nýbrž ráda sahá – podobně jako autoři textů uměleckých – po prostředcích aktualizovaných. Funkce těchto výrazových aktualizací je ovšem jiná než v textech uměleckých: slouží k subjektivizaci předávaných informací a někdy – při nedostatku prostředků terminologických – vůbec umožňují dané informace sdělit (více o tom u Z. Kožmína 1963).

Ze všech důvodů, které jsem uvedl, zasluhuje si podrobnějšího stylistického průzkumu rozsáhlé literárněvědné dílo Arna Nováka (jeho charakteristiku podal zvl. D. Jeřábek 1997). Navíc je třeba zdůraznit, že Novák představuje mezi literárními vědci osobnost s výrazným individuálním stylem, jak to konstatovali např. K. Erban 1935, Fr. Trávníček 1939 a J. Brambora 1980. V Novákových textech – více v textech kritických než historických – nacházíme hojnost výrazových aktualizací, které někdy posunují jeho individuální styl až do blízkosti stylu uměleckého.

Je pochopitelné, že jsem k účelům tohoto referátu nemohl prozkoumat celé Novákovo literárněvědné dílo, s jehož rozsahem se sotvakdo z literárních vědců může měřit. Své soudy zakládám na excerpce stylistických jevů z *Dějín české literatury*, uveřejněných v *Československé vlastivědě VII* (1933), ze 4. vyd. *Přehledných dějin literatury české* (1936–1939) a pak z monografií o *Sv. Čechovi* (1923), *J. Nerudovi* (1920), *J. Dobrovském* (1928), *T. Novákové* (1930), *V. Dykovi* (1936), *Ruchovcích a lumírovcích* (1938). Z *Přehledných dějin*, v nichž je jako spoluautor uveden Jan V. Novák, omezuji se jen na doklady textu od doby obrozenské, protože jen tato část publikace vyšla zcela z pera A. Nováka. Kromě toho jsem excerpoval stylistické jevy z Novákova souboru studií *Myšlenky a spisovatelé* (1914) a z edice některých jeho textů nazvané *Česká literatura a národní tradice* (1995).

Čte-li dnešní čtenář texty Arna Nováka, silně pociťuje jejich knižnost. Částečně je to způsobeno stylistickými tendencemi dobovými, tj. tendencemi v prvních čtyřech desetiletích 20. století, kdy Novák publikoval své práce. Ale mezi soudobými autory se přikláněl ke knižním variantám a zůstával jim věrný až do své smrti. Zatím ponecháme stranou Novákův knižní slovník, neboť zde výběr lexikálních prostředků, které se tu slaběji, tu silněji odlišovaly od běžného úzu, byl vynucen tematikou textů. Popis a výklad intelektuálních jevů nemohl být podán jinak než aktivováním příslušných terminologických prostředků a podstatným zvýšením frekvence abstrakt. Promluvíme o tom později, zde jenom upozorním na Novákovu tendenci volit ze synonymních množin prvky knižní (signalizují je volbou kurzivy):

„[...] revoluce *zanítla* jeho [= Sv. Čecha] prudkou mysl *bujnými* nadějemi, *aby je vzápětí zdušila*“ (Čech 2–3).

„Jako *učenec-historik*, *prošedší* průpravou filozofickou a estetickou a školou věd *pomocných*, *objímal* Palacký celou svou *nauku* [= vědu]“ (PřehIDěj 328).

Pokud jde o systém hláskoslovný a tvaroslovný, Novák zachovává přísně spisovnou normu kodifikovanou *Pravidly českého pravopisu* a novými vydáními mluvnice Gebauerových. Také zde se přiklání, jsou-li kodifikovány dvojtvary,

k variantám knižním až archaickým. Tak např. užívá tvaru genitivu plurálu *adamijských hrdin* (Ruch 34) a běžně volí jmenné tvary adjektiv v doplňku nebo v nominálním přísudku. V době Novákově však spisovný jazyk formální rozlišování mezi atributem na jedné straně a doplňkem nebo jmenným predikátem na straně druhé už opouštěl. U Nováka se běžně setkáváme s archaismy typu:

básník jest k němu krajně *spravedliv* (Ruch 26),
[Sv. Čech] byl zvláště *hrd* na to, že [...] (Čech 16),
[otázka], jsouc *plodna* motivicky (Ruch 29),
češství bylo tu *souznačno* s pokrokem (Nov 16),
stejně *významno* jest, že [...] (Dobr 33),
zvláště *příznačný* jsou pro ni [= pro přírodovědnou metodu] [...] (Přehl Děj 972),
individualistické kořeny těchto hojně rozkošatělých nadějí jsou *nepoměry* (Sova 117).

Také v konjugaci nacházíme řadu knižních prvků a archaismů. Novák dává např. přednost tvaru *jest* jak ve funkci sponové (např. „sotva *jest bez významu*, že [...]“), tak i ve funkci opisného slovesa v pasivu (např. „*líčení krajinné jest provedeno s nesmélou strídmostí*“; Nov 30). U slovesa *prodchnout* vytváří participium pasivní příponou *-en* („soudobé písemnictví české *jest prodšeno* duchem vitalistickým“; DějLit 20) aj.

Ke knižnosti Novákových textů přispívají především prostředky syntaktické. Je možné předpokládat, že na to měla vliv archaizující kodifikace české syntaxe v učebnicích Gebauerových i v jejich nových vydáních přepracovaných V. Ertlem a F. Trávníčkem. Seznam knižních až archaických syntaktických jevů zjištěných u Nováka by značně přesáhl čas vyměřený pro referát, a proto se omezím jen na několik příkladů.

Podle dobových tendencí má Novák zálibu v genitivu. Klade jej u řady sloves, která už nahradila vazbu genitivní vazbou akuzativní nebo předložkovou. Tak např. u Nováka čteme věty:

„rafinovaný vkus *potřebuje senzačních zázraků*“ (DějLit 29),
„románek *čeká svého kritického zhodnocení*“ (Nov 4),
„pro českou lyriku *bylo vydobyto volné a radostné přírody*“ (Hálek 57).

Skoro důsledně se setkáváme s genitivní vazbou u sloves záporných:

„mezi českým a jihoslovanským realismem *není takřka styčných bodů*“ (DějLit 32),
„romantická generace již *nechápala těchto forem života jako nechápala jejich duševního obsahu*“ (Dobr 28),
„způsob, jak [vědecký národopis] řeší takové složité problémy, *nemění v podstatě poměru literárního umění ku prstonárodnímu básnictví*...“ (Myšl 34).

„[Šalda] *nenáviděl* od počátku *kompromisů*, nemínil ani pro okamžik *zadržeti pádu přežilých a vyžilých hodnot* [...]“ (Šal 127).

Dokonce i u slovesa *nenávidět* vítězí genitiv záporový:

„*nenáviděl* tento starostlivý a horující vlastenec *Němců*“ (DějLit 32).

Totéž syntaktické pravidlo platí i o spojení záporného slovesa modálního a kladného infinitivu:

„mravoučná tendence skoro kalendářová *nedovede* v nich [= idylických obrázcích] *tlumiti čestného úsilí realistického*“ (Nov 26).

Z povahy Novákových textů vyplývá, že v nich důležitou roli hraje atribut. Novák má přímo zalíbení v attributech adjektivních, a to i takových, které jsou jen explicitním vyjádřením vlastnosti tkvící ve významu určovaného substantiva. Alespoň jeden příklad:

„A přece zase to jsou *básnické* intonace téhož Nerudy, které rozkolébají mocně naše srdce při *melancholickém* pohledu na *marné a němé* vlnění, když veslo v *temné* náhodě padlo do *zamyšlených* vod“ (Ner 2).

Také v atributivním vyjadřování vlastností hraje významnou roli genitiv. U Nováka jde o oblíbené syntaktické schéma, které dnešní čtenář pocítuje jako knižní (dnešní jazyk zde užívá nejčastěji schématu s instrumentální předložkou *s čím*). Tento genitiv, který můžeme podle M. Grepla a P. Karlíka (1986: 267) označit jako genitiv vlastností (qualitatis), přispívá tedy výrazně k celkovému knižnímu vyznění Novákových textů. Příklady:

„naze prozaická arabeska *takořka autobiografické hodnoty*“ (Ner 6),

„[F. Durych] vědecký romantik, muž *prudkého citu, dalekých koncepcí, nedočkavé obraznosti a vnitřního ohně*“ (Dobr 11),

„moje babička Arnoštka, krasoduchá paní *jemného vtipu a vzdělaného vkusu*“ (Nov 11),

„protiněmecký boj šlechticů i učenců, namnoze *původu, jazyka a vzdělání* německého“ (PřehlDěj 215).

Na celkové knižní povaze Novákova stylu se dost významnou měrou podílí slovosled jeho textů. Pokud jde o aktuální členění výpovědí, to se už prosadilo proti knižnímu postavení určitého slovesa na konci věty, které bylo dost běžné ještě v 80. letech 19. století. Snad lze jenom připomenout, že se u Nováka dost často setkáváme s vytykáčím souvětým schématem, které někteří lingvisté (např. J. Dvořáček 1932: 129n.) připisovali vlivu francouzskému. Toto schéma dovoľovalo umístit rematickou část věty před část tematickou, a tím dodat rématu zvláštního důrazu, např.

„*Byl to opět Sv. Čech, kdo* nejurčitěji a nejtypičtěji vyslovil vztah své doby a jejích básníků k otázce dělnické [...]“ (Ruch 26).

Druhý příklad je zvláště příznačný, neboť v něm vytykáčící schéma následuje po větě interjekční, která signalizuje citový postoj:

„Avšak běda. *Právě lyrika to jest, která* nejtíže a zároveň nejméně dokonale proniká z domova do ciziny [...]“ (DějLit 7).

Knižní charakter dodává Novákovým textům i časté postavení příklonek až za druhým nebo ještě dalším nerozpojitelným větným členem:

„Ve zmíněné stati *nacházejí se* již první skrovné nápovědi k pozdější největší románové skladbě T. Novákové [...]“ (Nov 29),

Janem Nerudou *počíná se* moderní česká literatura (Ner 1),

[...] teprve dlouho po smrti *dostalo se jim* zadostiučinění (Brno 288).

Je však třeba poznamenat, že náležitá pozice příklonek za prvním větným členem nebo za spojovacím výrazem zřetelně převládá a že případů jiného postavení příklonky postupně u Nováka ubývá.

Mnohem výrazněji ovlivňuje Novákův styl postavení adjektivních přívlastků. Už jsem se zmínil o tom, že Novákův styl atributy přímo oplývá, a proto se i jejich pozice dost výrazně podílí na Novákově stylu. Především je třeba konstatovat, že ve výrazech s jedním atributem nacházíme atribut v nefunkční postpozici častěji, než je tomu ve spisovné češtině první poloviny našeho století. Nápadná je však hojná postpozice adjektivního atributu tam, kde by se před určovaným substantivem objevily atributy dva ve stupňovité závislosti. V takových případech přesouvá Novák podle dobových zvyklostí jeden atribut do postpozice, a to obyčejně atribut prvního stupně:

„*netušený pohyb publicistický*“ (Čech 2),

„*bohaté své poznatky a poznámky národopisné*“ (Nov 29),

„*mohutná obraznost básnická*“ (DějLit 198),

„*zevrubné šetření bibliografické a životopisné*“ (PřehlDěj 619),

„*žádající velkého soustředění intelektuálního*“ (Břez 161).

Novák se obyčejně vyjadřuje v poměrně složitých souvětích, která někdy mají povahu period. Tento syntaktickostylistický rys jeho textů mu dovoluje snižovat substantivní kondenzaci a preferováním sloves místo dějových substantiv zpřehledňovat text. Slovesům dává přednost i tam, kde se přece jen rozhoduje pro kondenzaci a kde se mu nabízejí dva konkurující si kondenzátory: infinitiv a dějové substantivum, např.:

„*Poddat se být jen na okamžik svému okolí bylo by znamenalo ztratit provždy krvavě vydobyté místo v životě*“ (Ner 5).

„*Největší individualisté němečtí [...] znamenají vedle úsilí o všestranné rozvíjení vlastní osobnosti také snahu vymyslet a vžít se do osobnosti svého bližního, rozvíjí sebe sama tímto poznáním objektivistickým, dospěti vyšší zkušenosti o lidství, než jakou dává proniknutí vlastního já...*“ (Mas 253).

Nemá-li Novák v oblibě kondenzátory substantivní, o to ochotněji užívá kondenzátorů, které si do jisté míry zachovávají slovesnou povahu: přechodníků a přičestí trpných. V obou případech tím zesiluje knižní ráz svých textů. Pokud jde o přechodníky minulé, tvořené v naprosté většině případů od sloves dokonavých, ty zabarvují text až archaicky (týká se to zvláště typu končícího na kořenovou souhlásku: *přišed*). U kondenzátorů participiálních Novák nedbal doporučení soudobých gramatik, aby participium bylo doplněno přechodníkem pomocného slovesa *být* (*jsa* nebo *byv zvolen*). Je pochopitelné, že v době Novákově, která si libovala ve vyjadřování knižním, neměly uvedené prostředky tak silné knižní zabarvení jako v češtině dnešní. Několik příkladů:

„[...] velké slovesné osobnosti ve svém vývoji básnickém zrcadlí dobové znaky, *naplňující* je vlastními zkušenostmi, *obměňující* je podle zákona své tvořivosti a *vtiskující* jim osobitý svůj ráz“ (Ruch 32).

„Pobyt vídeňský působil hluboko na Macharovy názory politické i sociální, *dav* mu perspektivu dálky, *odpoutav* jej od malicherností poměrů

pražských, *otevřev* mu pohled do varu rakouské politiky“ (PřehlDěj 881).

„*Podnícena* národopisným hnutím na Moravě [...], *poučena* přímo odborně v otázce krojové, ale *přijímajíc* přitom starý romantický názor o svéprávnosti lidového umění, [T. Nováková] hlásala v přednáškách a člancích [...], že česká žena má ve svém životě čerpati vděčně a soustavně z formového bohatství vytvořeného našim lidem [...]“ (Nov 18).

„*Sestrojen* zlým rozmarem bezohledně kombinující přírody takto z nejpříkřejších protikladů a protimluvů Antonín Vondřejc přímo přitahuje k sobě nejvýjimečnější situace životní [...]“ (ČapCh 207).

Zmínili jsme se už o tom, že v Novákově stylu mají významnou úlohu atributy. Jejich frekvenci značně zvyšují adjektivní kondenzátory tvořené z příčestí a přechodníků. Autor má v nich výhodný zhušťovací prostředek, který mu dovoluje transformovat vedlejší větu vztahnou v atributivní větný člen udržující si těsnou spojitost s motivačním slovesem. Poznamenejme, že zpřídavnělá participia pasivní jsou sice bez stylistického příznaku, ale podílejí se na charakteristice Novákova stylu svou značnou frekvencí. Uvedu jako příklad větu, v níž je zpřídavnělé participium pasivní spojeno do dvojnásobného atributu se zpřídavnělým přechodníkem přítomným:

„[...] katolictví, v Polsku tradičně a bez porušení *uchovávané* a všechny vrstvy *pronikající*, bylo v Čechách rozloženo reformačním racionalismem“ (DějLit 14).

Zvlášť charakteristické pro Novákův styl jsou zpřídavnělé přechodníky. Silně frekventovaná adjektiva tvořená z přechodníku přítomného se vyznačují stylistickým příznakem jen mírně knižním, kdežto mnohem řidší adjektiva vzniklá z přechodníku minulého vnášejí do textu silnou knižnost. Novák nezřídka tyto prostředky v téže větě hromadí, např.

„Skoro všichni [kritici Dobrovského] nechávali však bez povšimnutí skrytou bolest *doprovázející* beznadějnost jeho některých výroků, *vyplýnuvších* ze žalostných národně politických poměrů za *postupující* germanizace ve františkovském Rakousku“ (Dobr 70).

„[...] nemohou se s touto prostonárodní poezií srovnávat ani zdaleka umělé produkty spisovatelů *vyšedších* namnoze z dolních vrstev a *snažících se* pod vlivem romantického kultu lidu [...] zachytiti jejich pravdivou osobitost“ (DějLit 17).

„Na zkušenosti oněch cest zakládá se [...] i knížka pro mládež Potulky po Čechách východních *vzniknuvší* z přednášek a *vydaná* pohrobne roku 1913“ (Nov 34).

Přes značnou adjektivní kondenzaci zůstává v Novákových textech poměrně velký počet vztahných vět, což souvisí s autorovou snahou podrobně zachycovat vlastnosti zkoumaných jevů. Poznamenejme, že vedle stylisticky neutrálního zájmena *který* je hodně zastoupeno víceméně knižní *jenž* a že značnou frekvenci vykazují atributivní věty uvozené vztahnými adverbii *kdy, kde, kam* aj. Frekvence vztahných vět vzrůstá i tím, že jich Novák často užívá i v platnosti neatribu-

tivní. Volba nepravých vztazných vět je podmíněna autorovou tendencí k co nejtěsnějšímu spojování myšlenek v souvětích. Alespoň dva příklady:

„[...] [Dobrovský] zanechal tam [= v Pošumaví] po sobě lidovou legendu, *kteřou pak* A. V. Šmilovský zpracoval v utěšené selance *Za ranních červánků*“ (Dobr 29).

„[...] již již klesala ruka ochromená smrtelnou chorobou, *již* básnička za dva měsíce *poté* podlehla“ [...] (Nov 44).

Novák je autor, který dává zřetelně přednost celkům koherentním před disherentními; odtud jeho sklon vytvářet složitá souvětí. Jedním ze spojovacích prostředků, které patří k jeho syntaktické výbavě, je syntetizační vztazné zájmeno *což*, ať už v nominativu, nebo v různých pádech prostých i předložkových (*čímž*, *při čemž* aj.):

„Teprve po světové válce, když také Amerika vstoupila na obzor literárních vzdělavců českých, lze mluvit o působení trvalejším, *o čemž* se však historik prozatím musí zdržeti úsudku, ježto teprve stojíme uprostřed neuzavřeného procesu“ (DějLit 16).

Knižnost Novákova stylu souvisí i s autorovým sklonem k explicitnímu vyjadřování vztahů ve složitých souvětích. Tím můžeme vysvětlit v Novákových textech jednak vysokou frekvenci všech spojovacích prostředků, jednak aktivaci řady spojek knižních, ba i archaických. Knižnost těchto prostředků samozřejmě ještě vzrostla vývojem spisovné češtiny od konce 30. let do dneška. Nemůžeme zde bohužel provést hlubší analýzu těchto syntaktických prvků, a proto se omezíme na rozbor jen několika typických případů.

Čtenáři Novákových literárněvědných textů neujde, že v nich mají značně velkou frekvenci spojovací prostředky pro vztah zřetelový a srovnávací. Vedle prostředků běžných v nynější češtině slouží u Nováka k vyjadřování těchto vztahů knižní spojky *-li* a *jestliže*:

„Pokládal-li [Havlíček] romantickou sobeckou citovost za nebezpečný svod od cesty ke krásnému, hromadnému činu, neobával se o nic méně spekulace romantické [...]“ (Havl 75).

„*Jestliže* vesnická povídka česká [...] horlila neunavně proti rozkladnému vlivu města na venkov, vyhrotil Jos. Holeček tuto tendenci s naléhavostí až patriarchální“ (Ruch 14).

V označování vztahu kontrastně srovnávacího se dost často objevuje spojka *kdežto* ve větě anteponované, což soudobý Čech vnímal jako pozici knižní (v dnešní češtině má takové postavení spojky *kdežto* knižní příznak ještě výraznější):

„*Kdežto dříve* ji [= T. Novákovou] při národopisných pochůzkách provázival něžný choť, konala *nyní* své vlastivědné pouti s nejstarším milovaným synem Theodorem [...]“ (Nov 33).

Ačkoliv jazyková teorie to zamítla, Novák kladl spojku *aby* i ve větách, které nebyly v podřízeném vztahu k větě řídicí. Dost často se v *aby* ukrývala prostá časová následnost:

„[...] [revoluce] zanítla jeho [= Sv. Čecha] prudkou mysl bujnými nadějemi, *aby* je vzápětí zdusila“ (Čech 2–3).

„[...] ve smyslně barvitém obraze XV. stol. ustoupily třídě společenské

rozpory skoro úplně do pozadí, *aby* na jevišti panenské přírody zaburácela prudká gesta feuerbachovské antropologie panteistického nádechu [...]“ (Ruch 34).

Novák našel zalíbení v archaické spojce *-l'* ve funkci vysvětlovací nebo zdůvodňovací:

„Ale omyly [Dobrovského] vytýkané analýzou odbornou volají po historickém výkladu, který ospravedlňuje; nejsouť jenom důsledky individuálního ustrojení autorova, nýbrž také chybami doby [...]“ (Dobr 55).

„[...] vnímavá a vznětlivá mladá paní [= T. Nováková] nevstupovala do nového svého bydliště [v Litomyšli] se zvláštním zájmem: domnívalať se, že se co nevidět vrátí trvale do Prahy [...]“ (Nov 24).

Zmínili jsme se o tom, že A. Novák dává přednost složitým souvětíům celkům, ale křivdili bychom mu, kdybychom mu vytýkali nepřehlednost souvětí. Autor málokdy přestupuje v souvětí závislost druhého stupně a poměrně zřídka buduje souvětí podle schémat klasické periody, v němž je protaze obsazena několika vedlejšími větami. Vřazuje-li do souvětí výčty, jejichž složky jsou vyjádřeny větami, odděluje jednotlivé větné složky středníkem. Vůbec lze konstatovat, že málokterý autor v období Novákově uplatňoval středník v takové hojnosti jako Novák.

Vedle tendence k silné koherenci textu, která se týká i signalizace vztahů nad-souvětných, charakterizuje Novákův styl i tendence k abstraktnosti při pojmenování vlastností i dějů. Novák velmi často pojímá vlastnost jako substanci a tu pak vyjadřuje abstraktními substantivy. Nejčastěji to jsou abstrakta na *-ost*, jimi se Novákovy texty přímo hemží:

„[...] průkopnická odvaha při tvoření názvosloví, *jasnost a jadrnost* výkladu, *názornost a obraznost* podání, mluvnická *správnost a obratnost* tohoto povolaného popularizátora [= Tomáše ze Štítného] jsou podivuhodny“ (DějLit 37).

„[...] oč začátečníci [T. Novákové] v lidovědném realismu hlavně a vlastně jediné jde, toť *průkaznost* faktů, *názorná konkrétnost* přednesu, silně vypracovaná *reliéfnost* rázovitých jednotlivostí národopisně volených“ (Nov 1).

Podobně Novák neváhá zesubstančňovat i děje tím, že slovesa převádí v dějová substantiva, např.:

„Soustavné a vědomě epigonské *provádění* jejich [= Dobrovského, Jungmanna, Šafaříka] vědeckého programu, detailní a pečlivé *pokračování* v jejich práci, částečně i *popularizace* jejich studií – toť základní rysy české jazykovědy a literární historie v 60. a 70. l. [19. stol.]“ (PřehlDěj 609).

Základní funkcí Novákových textů je hodnocení literárních a jiných společenských jevů. Novák k tomu použil mimořádně bohatého slovníku, zahrnujícího četné literárněvědné a jiné společenskovědné termíny, bohatou vrstvu hodnotících adjektiv a také vrstvu prostředků v různé míře aktualizovaných. Zdá se, že poslední vrstva, která slouží nejen k předávání poznatků a soudů o nich, ale i k podněcování estetických postojů u čtenářů, přesahuje funkčnost literárněvědných textů. Jde zřejmě o průnikovou oblast mezi stylem literárněvědným a uměleckým prozaickým.

Výrazová aktualizace Novákových textů neplní jen funkci estetizační, nýbrž v jistém smyslu doplňuje výrazivo terminologizované. V konkrétních případech je ovšem těžké říci, které aktualizované prostředky jsou určeny k přenášení informací, pro něž jazyk nemá potřebné prostředky terminologické, a kterými autor záměrně estetizuje text. Jinými slovy: u aktualizovaných výrazových prostředků lze rozhodnout jen s jistou pravděpodobností, kdy jsou plodem literárního vědce hledajícího kvůli složitosti analyzovaných jevů bohatší prostředky mimoterminologické nebo nadterminologické a kdy jsou důsledkem transformace literárního vědce v prozaického umělce.

Kdybychom vypsalí z Novákových textů všechny metaforické posuny lexikálních prostředků, které si zachovávají svou aktualizovanou povahu (tj. které se neziidiomatizovaly), sestavili bychom rozsáhlý slovník. Přitom lze konstatovat, že postupem doby aktualizovaných prostředků u Nováka ubývá a že texty literárněkritické jich mají více než literárněanalytické a ty pak více než syntetické texty literárněhistorické. A ještě jedna skutečnost pozornému čtenáři neujde: Novákovy aktualizace se obvykle umísťují v blízkosti idiomů nebo jsou přímo na cestě k idiomatizaci. Např.

„Ale z chmurných, nízko visících mračen se u Dyka dramatika vždycky *blýská* [...]“ (Dyk 16).

Osudy [osobností 50. let 19. stol.] [...] *odehrávají se* s napínavým svým kolísáním, s bolestnou svou vnitřní nespokojeností na *sopečné půdě času podmračeného a dusného*, kdy nátlak *zevních mocností nedopouští dýchat ani mluvit*“ (Něm 30).

„[...] němečtí reformátoři uznávali, že to byla Husova *pochodeň*, která *rozžehla* před nimi a pro ně *plamen* náboženského individualismu protitradičního“ (DějLit 7).

*

Rozbor Novákova literárněvědného stylu prokázal, že funkční styl některých společenskovědních oborů, mezi nimi na prvním místě oboru literárněvědného, poskytuje poměrně značný prostor pro výběr konkurenčních prostředků. Při výběru výrazových prostředků dochází v literárněvědných textech k přesahům do oblasti uměleckého stylu prozaického. Je tomu tak i u Arna Nováka, v jehož textech zjišťujeme dost silnou vrstvu prostředků aktualizovaných. V duchu své doby má Novákův styl zabarvení knižní, které si autor zachovává po celou dobu své literární činnosti. Další vlastností Novákova individuálního stylu je jeho syntaktická explicitnost a koherentnost. V oblasti lexikální můžeme konstatovat značnou bohatost zvláště ve vrstvě prostředků atributivních. Při konkurenci mezi výrazovým prostředkem domácím a internacionálním volí autor často prostředek druhý.

Ve svém referátě jsem pominul Novákovy názory na spisovnou češtinu, na moravské odchylky od ní, na jazykovou kulturu, na český jazykový purismus a na antipuristické postoje jazykovědců sdružených v Pražském lingvistickém kroužku. Věnuji tomu samostatný článek.

EXCERPOVANÉ TEXTY A. NOVÁKA

- Brno Duše Brna a jeho kultura slovesná [z r. 1936]. *Česká literatura a národní tradice*. Ed. D. Jeřábek a Vl. Válek. Blok, Brno 1995, s. 277–302.
- Břez Národní význam Otokara Březiny [z r. 1923]. *Čes. lit. ....*, s. 159–172.
- ČapCh Román Antonína Vondrejce [z r. 1918]. *Čes. lit. ....*, 201–216.
- Čech Svatopluk Čech. F. Topič, Praha [1923].
- DějLit Dějiny české literatury. In: *Českosloven. vlastivěda VII. Písemnictví*. Praha 1933, s. 7–208.
- Dobr *Josef Dobrovský*. Mánes, Praha 1928.
- Duch *Duch a národ. Kniha studií a podobizen*. Fr. Borový, Praha 1936.
- Dyk *Viktor Dyk*. Fr. Borový, Praha 1936.
- Hálek Malířské umění Vítězslava Háalka [z r. 1921]. *Čes. lit. ....*, s. 53–64.
- Havl Havlíčkova kritická mezihra [z r. 1915]. *Čes. lit. ....*, s. 65–80.
- Mas [Masarykova] Světová revoluce [z r. 1924]. *Čes. lit. ....*, s. 244–274.
- Myšl *Myšlenky a spisovatelé. Studie a podobizny*. J. Otto, Praha [1914].
- Ner *Jan Neruda*. Mánes, Praha 1920.
- Něm Básnická osobnost Boženy Němcové [z r. 1912]. *Čes. lit. ....*, s. 30–37.
- Nov *O Teréze Novákové*. Fr. Lukavský, Č. Třebová 1930.
- PřehIDěj *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Spolu s J. V. Novákem. 4. vyd. R. Promberger, Olomouc 1936–1939.
- Ruch *Ruchovci a lumírovci v bojích proti křivdě a za právo*. Fr. Borový, Praha 1930.
- Sova Básnická etika Antonína Sovy. *Čes. lit. ....*, s. 113–124.
- Šal F. X. Šalda jako kritik [z r. 1913]. *Čes. lit. ....*, s. 125–158.

ODBORNÁ LITERATURA

- BRAMBORA, Josef
1980 Jazyk a sloh Arna Nováka, *Zpravodaj Kruhu přátel českého jazyka*, září, s. 1–9
- ČMEJRKOVÁ, Světlá – DANEŠ, František – SVĚTLÁ, Jindra
1999 *Jak napsat odborný text* (Praha: LEDA)
- DVOŘÁČEK, Jaroslav
1932 Nejčastější galicismy v novočeské skladbě, *Naše řeč* 16, zvl. s. 129–137
- ERBAN, Karel
1935 O českém slohu kritickém, *Naše řeč* 19, s. 129–139
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr
1986 *Skladba spisovné češtiny* (Praha: SPN)
- HAVRÁNEK, Bohuslav
1932 Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura, in *Spisovná čeština a jazyková kultura* (Praha: Melantrich), s. 32–84
- JELÍNEK, Milan
1955 Odborný styl, *Slovo a slovesnost* 16, s. 25–37
- JEŘÁBEK, Dušan
1997 *Arne Novák* (Brno: Nadace Universitas Masarykiana - Georgetown – NAUMA: Masarykova univerzita)
- JEŘÁBEK, Dušan – VÁLEK, Vlastimil (ed.)
1995 *Arne Novák. Česká literatura a národní tradice* (Brno: Blok)
- KOŽMÍN, Zdeněk
1963 Umělecký obraz není informace, *Zlatý máj* 7, s. 193–198
- MUKAŘOVSKÝ, Jan
1948 *Kapitoly z české poetiky I. Obecné věci básnictví* (Praha: Svoboda)
- POLÁK, Karel
1939 Kritik a historik, *Kritický měsíčník* 3, s. 99–107 .

TRÁVNÍČEK, František

1940 Arne Novák – mistr slova, in. *Nástroj myšlení a dorozumění*, 2. vyd. (Praha: Fr. Borový), s. 187–189

VÁCLAVEK, Bedřich

1939 Novákův přínos české literární historii, *Lidové noviny* 47, 1.12. 1939, s. 7

STIL DER LITERATURWISSENSCHAFTLICHEN TEXTE VON ARNE NOVÁK

Die Analyse des individuellen literaturwissenschaftlichen Stils von Arne Novák hat erwiesen, dass der funktionale Stil einiger gesellschaftlicher Fachgebiete, zu denen auch das literaturwissenschaftliche Gebiet gehört, einen verhältnismäßig großen Raum für die Auswahl der Konkurrenzsprachmittel gewährleistet. Bei der Selektion dieser Mittel kommt es in literaturwissenschaftlichen Texten oft zur Annäherung zum Stil der schöngeistigen Prosa.

Diese Feststellung gilt auch für die umfangreichen literaturwissenschaftlichen Texte von A. Novák, die in dem Zeitraum von vier Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts veröffentlicht wurden. Die Stilanalyse hat gezeigt, dass Novák mit Vorliebe seinen Stil besonders durch verschiedene Tropen und Figuren aktualisiert. Nováks Ausdrucksweise bleibt während seiner ganzen literarischen Tätigkeit buchsprachlich, was sich vor allem in der Syntax niederschlägt.

Der individuelle Stil von Novák ist durch hohe Frequenz der Adjektive gekennzeichnet. Viele unter den Verbaladjektiven dienen zur syntaktischen Kondensierung des Textes. Die substantivische Kondensation ist zwar im Vergleich mit Texten anderer Gesellschaftswissenschaftler begrenzt, doch die Frequenz der Substantiva wächst durch verschiedene Prozesse der Umwandlung von Adjektiven und Verben in substantivische Abstrakta. Bei der Wahl von Ausdrucksmitteln bevorzugt Novák syntaktische Schemata der Explizität und Kohärenz. Unter den lexikalischen Mitteln stellt man eine verhältnismäßig große Frequenz verschiedener internationaler Termini fest.

